

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ الْمَوَدَّعِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ الْمَوَدَّعِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ الْمَوَدَّعِ

« بسمه تعالی »

دانشگاه پیام نور

مرکز تهران

موضوع مقاله:

« تشبیه در قصاید دیوان ادیب صابر ترمذی »

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر مجید سرمدی

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر علی محمد پشتدار

محقق :

اشرف حمیدی بیناباج

اسفند ۱۳۸۷

دانشگاه پیام نور

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته: زبان و ادبیات فارسی

دانشکده: تهران مرکزی

گروه علمی: زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه:

«فرهنگ تشبیهات قصاید ادیب صابر ترمذی»

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر مجید سرمدی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علی محمد پشتدار

نگارش:

اشرف حمیدی بیناباج

اسفند ۱۳۸۷

دانشگاه پیام نور

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

دانشکده : تهران مرکزی

گروه : زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه :

« فرهنگ تشبیهات قصاید ادیب صابر ترمذی »

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر مجید سرمدی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر علی محمد پشت دار

نگارش:

اشرف حمیدی بیناباج

اسفند ۱۳۸۷

تقدیر و تشکر

سپاس بی پایان ایزد منان را که تا او نخواهد صبا پرده ی گل نشکفاند و باد گیسوی شمشاد نجنباند ، بی حکم او زمرّد غنچه پیچیده نشود و بی صنع او لاله پر ژاله نگردد . آفریدگار هستی را برای بخشیدن فرصتی مناسب و توانی بسنده در انجام این تحقیق ستایش می کنم .

هم مگر لطف شما پیش نهاد گامی چند

ما بدان مقصد عالی نتوانیم رسید

سپس از همه ی آموزگاران ، دبیران و اساتید محترمی که از ابتدای تحصیل تا کنون ، از لطف و دانش بیکرانشان برخوردار بوده ام . به ویژه از محضر استادگرامی جناب آقای دکتر مجید سرمدی که در همه ی مراحل ، یاری رسانم بودند و مزاحمت های همیشگی مرا بزرگوارانیه تاب می آوردند و در انجام این پایان نامه از رهنمودهای علمی ، حمایت ها و زحمات دلسوزانه ی خویش مرا بی نصیب نگذاشتند ، بی نهایت سپاسگزارم .

در اینجا وظیفه خود می دانم از استاد بزرگوار جناب آقای دکتر علی محمد پشت دار به عنوان استاد مشاور که متواضعانه از هیچ نوع همکاری دریغ نکردند کمال تقدیر و تشکر را بنمایم .

پس از آن از استاد محترم داور که قبول زحمت نموده و با مطالعه ی این پایان نامه مرا مفتخر فرموده اند . و اساتید بزرگواری که در این دو سال و نیم مشفقانه از آموزه های خود ما را بهره مند ساختند . بی نهایت سپاسگزارم .

از همسر م که در تمام مدت تحصیل مشوق من بودند و در امور رایانه ای این پایان نامه نهایت همکاری را داشتند ؛ بی نهایت سپاسگزارم .

از دوستان گرانقدرم به خصوص سرکار خانم مهجور کمال تقدیر و تشکر را دارم .

تقدیم به :

پدر م که نخستین سروده های معرفت را در گوش جانم فروخواند

و

مادرم که وجود نحیف مرا در مهد محبت پروراند .

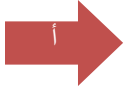
و

همسرم که در این دو سال ونیم صادقانه همراهی ام کرد.

و

به شیرین ترین میوه های زندگی ام فاطمه و فرناز

که با صبوری رنج دوری و دلتنگی را تاب آوردند.

نام : اشرف

نام خانوادگی دانشجو : حمیدی بیناباج

عنوان پایان نامه : فرهنگ تشبیهات قصاید ادیب صابر ترمذی

استاد راهنما : جناب آقای دکتر مجید سرمدی

استاد مشاور : جناب آقای دکتر علی محمد پشت دار

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد رشته : زبان و ادبیات فارسی گرایش : دانشگاه : پیام نور

دانشکده : تهران تاریخ فارغ التحصیلی : تعداد صفحه :

کلید واژه ها: کلید واژه : ادیب صابر ، تشبیه ، فرهنگ

چکیده :

میراث ادبی صابر ترمذی تنها دیوان شعر مشتمل بر انواع قوالب شعری در مدح شاهان و وزیران دو دربار سلجوقی و خوارزمشاهی است. توصیف لحظه های عشق و عاشقی و حالات برآمده و وابسته به این دو موضوع حیات انسانی و بیان مسائل اخلاقی و فلسفی به معنی عام کلمه- نیز به ویژه در قوالب قطعه و برخی قصائدش به چشم می خورد. شعر وی نماینده جریان ادبی است که به لحاظ لفظ و معنی و ساخت و محتوا در تاریخ ادبیات فارسی به «سبک خراسانی» معروف است. (عبدالله اف ، ۱۳۸۰ ، ص سه)

از بین چند نسخه موجود این دیوان ، جدیدترین نسخه توسط احمد عبدالله اف استاد دانشگاه شهر ترمذ جمهوری ازبکستان تالیف شده است که این نسخه کامل ۷۰۴۵ بیت با ۱۲۶ قصیده ، ۷ ترکیب بند ، ۶۷ غزل ، و ۸۸ رباعی است. که از بین این تعداد چیزی حدود ۵۱۰۰ بیت قصاید این دیوان می باشد ، که در این پایان نامه قصاید آن از دیدگاه تشبیه مورد بررسی قرار گرفته و به شکل فرهنگ در آمده است .

مقایسه انسان با طبیعت و طبیعت با انسان و حلول شاعر در اشیاء و عناصر طبیعت، از ویژگی های شعرا دیب می باشد. او نیز همانند دیگر شاعران سبک خراسانی از تصاویر مربوط به طبیعت بیشترین بهره را در اشعارش برده است به طوریکه بیشترین بسامد واژگانی مشبه به های او در حوزه ی طبیعت است. در واقع خصوصیات تصاویر شعر او ، همان خصایص گویندگان دوره قبل می باشد. شعر او از نظر جوهر شعری و نزدیکی به تجربه های مستقیم هنری ، در حوزه ی زندگی و طبیعت ، غنی نمی باشد. تنها کوشش ادیب متوجه ترکیب همان صور خیال پیشینیان است به طوریکه اجزای تصاویر او را در شاعران پیش از او می یابیم. تشبیهات او بیشتر از نوع توصیفی هستند. تشبیهات فنی در دیوان او فراوان می باشد. هر چند گاهی نیز تشبیهات او از قالب های مرسوم در کتب بیان خارج شده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	قرآن و شیوه ی تشبیهی
۳	نهج البلاغه و شیوه ی تشبیهی
۴	بیان مسأله
۴	سوالات تحقیق
۴	سابقه و ضرورت تحقیق
۵	مراحل تحقیق
۶	تشبیه عنصر اولیه ی خیال
۶	تشبیه چیست ؟
۷	ارکان تشبیه
۸	اقسام ارکان
۸	تشبیه به اعتبار مفرد، مقید و مرکب بودن
۱۰	تشبیه به اعتبار طرفین آن
۱۲	وجه شبه

صفحه	عنوان
۱۲	تشبیه از نظر بود یا نبود وجه شبه
۱۲	وجه شبه مفرد ، متعدد و مرکب
۱۳	تشبیه تمثیل
۱۴	وجه شبه دوگانه (استخدام)
۱۵	تشبیهات از دید بود یا نبود ادات تشبیه
۱۵	تشبیه بلیغ
۱۶	انواع تشبیه به لحاظ شکل
۱۶	تشبیه ملفوف
۱۶	تشبیه مفروق
۱۷	تشبیه تسویه
۱۷	تشبیه جمع
۱۷	تشبیه معکوس یا ملقوب
۱۸	تشبیه مضمّر
۱۸	تشبیه مشروط
۱۸	تشبیه تفضیل
۲۰	ادیب صابر ترمذی و دیوان او

صفحه	عنوان
۲۲	تشبیه در دیوان ادیب صابر
۲۲	تأثیر عنصر خیال در تصاویر ادیب
۲۵	تصاویر تازه در شعر ادیب
۲۶	خصوصیات تصاویر ادیب
۲۷	ویژگی های ساختاری تشبیه های ادیب صابر در قصایدش
۳۱	ویژگی تشبیهات ادیب از نظر شکل
۳۳	سر فصل بخش اول جدول تشبیهات قصاید ادیب صابر
۳۴	۱-۱: مقدمه
۳۴	۲-۱: معرفی جدول تشبیه
۳۵	۳-۱: جدول تشبیهات
۱۷۲	سر فصل بخش دوم نمودارها و تحلیل داده ها
۱۷۳	۱-۲: مقدمه
۱۷۴	۲-۲: تحلیل نمودارها
۱۸۹	سر فصل بخش سوم فرهنگ تشبیه
۱۹۰	۱-۳: مقدمه
۱۹۰	۲-۳: معرفی فرهنگ الفبایی

صفحه	عنوان
۱۹۱	سرفصل فرهنگ الفبایی مشبه
۱۹۲	۱-۳-۱: فرهنگ الفبایی مشبه
۲۵۱	سرفصل فرهنگ الفبایی مشبه به
۲۵۲	۱-۳-۲: فرهنگ الفبایی مشبه به
۳۱۱	سرفصل فرهنگ الفبایی ادات
۳۱۲	۱-۳-۳: فرهنگ الفبایی ادات تشبیه
۳۳۲	نتیجه گیری
۳۳۳	لغات و اصطلاحات دشوار در قصاید ادیب صابر و معانی آن
۳۳۵	منابع و مأخذ
۳۳۶	چکیده انگلیسی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۲	قرآن و شیوه ی تشبیهی
۳	نهج البلاغه و شیوه ی تشبیهی
۳	تشبیه عنصر اولیه ی خیال
۴	تشبیه چیست ؟
۴	ادیب صابر ترمذی و دیوان او
۷	تشبیه در دیوان ادیب
۷	تأثیر عنصر خیال در تصاویر ادیب
۱۰	تصاویر تازه در شعر ادیب
۱۰	عناصر طبیعت در صورخیال ادیب
۱۲	ویژگی های ساختاری تشبیه های ادیب
۱۶	ویژگی تشبیهات ادیب از نظر شکل
۱۷	نتیجه گیری
۱۸	منابع و مأخذ

چکیده :

میراث ادبی صابر ترمذی تنها دیوان شعر مشتمل بر انواع قوالب شعری در مدح شاهان و وزیران دو دربار سلجوقی و خوارزمشاهی است. توصیف لحظه های عشق و عاشقی و حالات برآمده و وابسته به این دو موضوع حیات انسانی و بیان مسائل اخلاقی و فلسفی به معنی عام کلمه- نیز به ویژه در قوالب قطعه و برخی قصائدش به چشم می خورد. شعر وی نماینده جریان ادبی است که به لحاظ لفظ و معنی و ساخت و محتوا در تاریخ ادبیات فارسی به «سبک خراسانی» معروف است. (عبدالله اف، ۱۳۸۰، ص سه)

از بین چند نسخه موجود این دیوان، جدیدترین نسخه توسط احمد عبدالله اف استاد دانشگاه شهر ترمذ جمهوری ازبکستان تالیف شده است که این نسخه کامل ۷۰۶۵ بیت با ۱۲۶ قصیده، ۷ ترکیب بند، ۶۷ غزل، و ۸۸ رباعی است. که از بین این تعداد چیزی حدود ۵۱۰۰ بیت قصاید این دیوان می باشد، که در این پایان نامه قصاید آن از دیدگاه تشبیه مورد بررسی قرار گرفته و به شکل فرهنگ در آمده است.

مقایسه انسان با طبیعت و طبیعت با انسان و حلول شاعر در اشیاء و عناصر طبیعت، از ویژگی های شعرا دیب می باشد. او نیز همانند دیگر شاعران سبک خراسانی از تصاویر مربوط به طبیعت بیشترین بهره را در اشعارش برده است به طوریکه بیشترین بسامد واژگانی مشابه به های او در حوزه ی طبیعت است. در واقع خصوصیات تصاویر شعر او، همان خصایص گویندگان دوره قبل می باشد. شعر او از نظر جوهر شعری و نزدیکی به تجربه های مستقیم هنری، در حوزه ی زندگی و طبیعت، غنی نمی باشد. تنها کوشش ادیب متوجه ترکیب همان صور خیال پیشینیان است به طوریکه اجزای تصاویر او را در شاعران پیش از او می یابیم. تشبیهات او بیشتر از نوع توصیفی هستند. تشبیهات فنی در دیوان او فراوان می باشد. هر چند گاهی نیز تشبیهات او از قالب های مرسوم در کتب بیان خارج شده است.

کلید واژه ها: کلید واژه : ادیب صابر، تشبیه، فرهنگ

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۷۴	۱-۲- جدول میزان انواع تشبیه در قصاید ادیب صابر
۱۷۵	۲-۲- جدول ویژگی های مشبه از نظر حسی و عقلی
۱۷۶	۲-۳- جدول ویژگی های مشبه به از نظر حسی و عقلی
۱۷۷	۲-۴- جدول ویژگی های مشبه و مشبه به از نظر حسی و عقلی
۱۷۸	۲-۵- جدول ویژگی های ادات تشبیه به اعتبار بود یا نبود ادات
۱۷۹	۲-۶- جدول ویژگی های وجه شبه از نظر بود یا نبود وجه شبه
۱۸۰	۲-۷- نمودار ویژگی های تشبیه بلیغ
۱۸۱	۲-۸- جدول بلیغ اضافی و غیر اضافی
۱۸۲	۲-۹- جدول اضافه تشبیهی مفصل (نوآوری شاعر)
۱۸۳	۲-۱۰- جدول ویژگی های وجه شبه به اعتبار مفرد و متعدد و مرکب یا دو وجهی بودن
۱۸۴	۲-۱۱- جدول ویژگی های تشبیه تمثیل
۱۸۵	۲-۱۲- جدول ویژگی های مشبه و مشبه به به اعتبار مفرد، مقید، مرکب بودن
۱۸۶	۲-۱۳- جدول ویژگی های انواع تشبیه به لحاظ شکل
۱۸۷	۲-۱۴- جدول ویژگی های انواع تشبیه به لحاظ مفهوم
۱۸۸	۲-۱۵- جدول تشبیه در قصاید ادیب صابر در یک نگاه

فهرست علائم

عنوان	علامت اختصاری	عنوان	علامت اختصاری
۱- مشابه	M	۲- مشابه به	B
۳- ادات تشبیه	A	۴- وجه شبه	V
۵- تشبیه مرسل	A1	۶- تشبیه موکد	A2
۷- تشبیه مفصل	V1	۸- تشبیه مجمل	V2
۹- تشبیه بلیغ	V3	۱۰- تشبیه بلیغ اضافی	V4
۱۱- تشبیه بلیغ غیر اضافی	V5	۱۲- وجه شبه دوگانه	V6
۱۳- وجه شبه مفرد	V7	۱۴- وجه شبه متعدد	V8
۱۵- وجه شبه مرکب	V9	۱۶- تشبیه تمثیل	V10
۱۷- مفرد	1	۱۸- مقید	2
۱۹- مرکب	3	۲۰- ملفوف	F
۲۱- مفروق	G	۲۲- تسویه	T
۲۳- جمع	J	۲۴- معکوس	K

عنوان	علامت اختصاری	عنوان	علامت اختصاری
-۲۵ مضمّر	Z	-۲۶ مشروط	S
-۲۷ تفضیل	C	-۲۸ حسی	H
-۲۹ عقلی	L	-۳۰ عدم وجود وجه شبه یا ادات تشبیه *	

فهرست اشکال و نمودار ها

صفحه	عنوان
۱۷۴	۱-۲- نمودار میزان انواع تشبیه در قصاید ادیب صابر
۱۷۵	۲-۲- نمودار ویژگی های مشبه از نظر حسی و عقلی
۱۷۶	۲-۳- نمودار ویژگی های مشبه به از نظر حسی و عقلی
۱۷۷	۲-۴- نمودار ویژگی های مشبه و مشبه به از نظر حسی و عقلی
۱۷۸	۲-۵- نمودار ویژگی های ادات تشبیه به اعتبار بود یا نبود ادات
۱۷۹	۲-۶- نمودار ویژگی های وجه شبه از نظر بود یا نبود وجه شبه
۱۸۰	۲-۷- نمودار ویژگی های تشبیه بلیغ
۱۸۱	۲-۸- نمودار بلیغ اضافی و غیر اضافی
۱۸۲	۲-۹- نمودار اضافه تشبیهی مفصل (نوآوری شاعر)
۱۸۳	۲-۱۰- نمودار ویژگی های وجه شبه به اعتبار مفرد و متعدد و مرکب یا دو وجهی بودن
۱۸۴	۲-۱۱- نمودار ویژگی های تشبیه تمثیل
۱۸۵	۲-۱۲- نمودار ویژگی های مشبه و مشبه به به اعتبار مفرد، مقید، مرکب بودن
۱۸۶	۲-۱۳- نمودار ویژگی های انواع تشبیه به لحاظ شکل
۱۸۷	۲-۱۴- نمودار ویژگی های انواع تشبیه به لحاظ مفهوم
۱۸۸	۲-۱۵- نمودار تشبیه در قصاید ادیب صابر در یک نگاه

مقدمه

اهمیت و جایگاه علوم بلاغی بویژه در ادبیات فارسی و عربی، تولد، بالندگی و اوج گرفتن خویش را مدیون قرآن کریم و آنان که با ادبیات، عرفان و ترجمه و تفسیر قرآن سرو کار داشته اند می باشد.

علت اصلی پیدایش علوم بلاغی را که نخست در زبان عربی پایه ریزی شد؛ آگاهی یافتن به معانی و زیبایی های کلام قرآن کریم و پاسخ به شبهات و اشکالات معاندین قرآن می دانند.

متکلمان و مفسران هر کدام به نوعی با پرداختن به نکته های بلاغی قرآن و نوشتن کتاب ها و تفسیرها و بازگو کردن بلاغت قرآن و در نتیجه، در پیشرفت علوم بلاغی قرآن سهم داشتند.

مفسران در تفاسیر اولیه بیشتر به معنی صرف و نحو، کلمات و آیات، اشارات امرها و نهی های قرآن، می پرداختند. اگر به علوم بلاغی در قرآن پرداخته نمی شد؛ از بازگو شدن اسرار زیبایی و جنبه های بیانی قرآن بهره برده نمی شد و این کار را لغویان و نحویان مخصوصاً در قرن دوم و سوم هجری قمری بسیار رونق بخشیدند.

بلاغت در لغت به معنی شیوا سخنی و زبان آوری است و در اصطلاح معانی بیان، به معنی رسیدن به مرتبه منتهای کمال در ایراد کلام به رعایت مقتضای حال می باشد. (دهخدا ۱۳۸۷، <http://www.MiboSearch.com>)

علم بیان یکی از ارکان علم بلاغت است و در آن از چگونگی ادا کردن معنی واحد به عبارات مختلف بحث می شود.

ابوهلال عسگری (متوفی به سال ۱۳۹۵ هـ) در الصناعتین خود می گوید: «بدان خداوند تو را خیر بیاموزد - که سزاوارترین علوم به یادگیری، و شایسته ترین آنها به حفظ و نگهداری، پس از شناخت خدای جل الثناوه (که ستایش او بزرگ است) علم بلاغت و معرفت فصاحت است که به آن اعجاز کتاب خدای - تعالی - شناخته می شود. (ابن ابی الاصبغ: ۱۳۶۵، ص ۴۴)

دقایق و ظرافت آیات قرآن و بعدها کلام فصحا و شعرای عرب با توجه به صرف و نحو زبان عربی تبیین شد و قوانینی استخراج گردید تا سر مشق نویسندگان عرب زبان قرار گیرد و در مقدمه این علم بحث هایی در باب فصاحت و بلاغت افزودند که می توان منشاء آن را کتاب رتوریک ارسطو دانست. در همین حین علوم بیان و بدیع نیز بر مبنای بحث های ارسطو در کتاب «رتوریک» شکل گرفت و سه علم معانی و بیان و بدیع (علوم بلاغی) جزو مهمترین علوم ادبی محسوب شد. (شمیسا: ۱۳۸۵، صص ۲۰ و ۲۱)

از میان این سه علم، در این پایان نامه به یکی از مقوله هایی که درحوزه ی علم "بیان" قرار گرفته است می پردازیم. دکتر شمیسا در کتاب ارزشمند خود "بیان" را اینگونه تعریف می کند: « بیان ایراد معنای واحد به طرق مختلف است، مشروط بر این که اختلاف آن طرق مبتنی بر تخیل باشد، یعنی لغات و عبارات به لحاظ تخیل (تصویر) نسبت به هم متفاوت باشند. (شمیسا: ۱۳۸۵، ص ۲۷)

علم بیان که به بحث درباره ی ابزار تخیل و صنایع ادبی می پردازد، به چهار قسم اصلی تقسیم می شود: تشبیه، مجاز، استعاره و کنایه.

یکی از کارآمدترین این ابزارها که می توان آنرا مادر برخی صنایع ادبی دانست، تشبیه است. تشبیه از حضائض طبیعی بشر است که از محیط و زندگی مردم سر چشمه می گیرد. تشبیه از قدیم مورد توجه علما و علوم بلاغی قرار داشته و

سخنوران علوم بلاغی، این باب را در قرآن ونهج البلاغه نیز کاویده اند. بدون شک شاعران ونویسندگان فارسی زبان از تصاویر زیبای قرآن ونهج البلاغه تاثیر پذیرفته اند.

قرآن و شیوه تشبیهی

با توجه به کارایی و تاثیر گذاری تشبیه در تفهیم مطالب، قرآن کریم در فرایند هدایت انسان از این شیوه به خوبی بهره گرفته است که به نمونه هایی از آن اشاره می کنیم.

خداوند خود را نور آسمان و زمین می داند و نقش خود را چنین تشبیه می کند:

«الله نور السموات و الارض مثل نوره کمشکوه فیها مصباح»؛ (نور / ۳۵) خداوند نور آسمانها و زمین است. مثل نور او چون چراغدانی است که در آن چراغی باشد.»

- قرآن کریم صدقاتی را که با منت و اذیت و از روی ریا داده شود این گونه تشبیه می کند:

«یا ایها الذین آمنوا لاتبتلوا صدقاتکم بالمن و الاذی ... فمثله کمثل صفوان علیه تراب فاصابه وابل فترکه صلدا» (بقره / ۲۶۴) ای کسانی که ایمان آورده اید، صدقات خود را همانند کسی که به خدا و روز قیامت ایمان ندارد، با منت و اذیت باطل نکنید. پس مثل او مانند سنگ صافی است که بر روی آن خاک نشسته باشد، به ناگاه باران تندی فرو بارد و آن سنگ را همچنان کشت ناپذیر باقی گذارد.»

- و انفاق را چنین به تصویر می کشد:

«مثل الذین ینفقون اموالهم فی سبیل الله کمثل حبه انبتت سبع سنابل فی کل سنبله ماء حبه»؛ (بقره / ۲۶۱) مثل آنان که مال خود را در راه خدا انفاق می کنند مانند دانه ای است که هفت خوشه برآورد و در هر خوشه ای صد دانه باشد.»

- و زوال پذیری دنیا را این گونه به قالب تشبیه در می آورد:

«واضرب لهم مثل الحیوه الدنیا کماء انزلناه من السماء فاختلط به نبات الارض فاصبح هشیما تذروه الریاح» (کهف / ۴۵)؛ و برایشان زندگی دنیا را مثل بزنی که چون بارانی است که از آسمان بیارد و با آن گیاهان گوناگون به فراوانی بروید. ناگاه خشک شود و باد به هر سو پراکنده اش سازد.

- و اضطراب منافقین را به زیبایی چنین ترسیم می کند:

«مثلهم کمثل الذی استوقد نارا فلما اضاءت ما حوله ذهب الله بنورهم و ترکهم فی ظلمات لایبصرون»؛ (بقره / ۱۷) مثلشان، مثل آن کسی است که آتشی افروخت، چون پیرامونش را روشن ساخت، خدا روشنایی از آنان بازگرفت و نابینا در تاریکی رهایشان کرد

نهج البلاغه و شیوه تشبیهی

«انما مثلی بینکم کمثل السراج فی الظلمه، یتضیی به من ولجها، فاسمعوا ایها الناس دعوا و احضروا اذان قلوبکم تفقهوا؛ همانا من میان شما همانند چراغم در تاریکی، آن که به تاریکی پای گذارد از آن چراغ روشنی جوید [و سود بردارد] پس ای مردم بشنوید و در دل بگنجانید و گوش دل خود را آماده کنید تا نیک بدانید.» (سید رضی، ۱۳۷۹، خطبه ۱۸۷)

«انا من رسول الله کالضوء من الضوء و الذراع من العضد؛ من و رسول خدا صلی الله علیه و آله چون دو شاخیم از یک درخت رسته و چون آرنج به بازو پیوسته.» (سید رضی، ۱۳۷۹، نامه ۴۵)

«و انه لیعلم ان محلی منها محل القطب من الریح؛ و او می داند که جایگاه من نسبت به خلافت همانند سنگ آسیا نسبت به استوانه میانی است.» (سید رضی، ۱۳۷۹، خطبه ۳)

دکتر سید جعفر شهیدی در مقاله ای تحت عنوان "بهره ی ادبیات از سخنان گهربار علی (ع) " می نویسد: « نویسندگان و گویندگان ایرانی که پیش از تشریف به دین مبین اسلام و آشنایی با قرآن کریم و حدیث های نبوی و امثال عرب؛ خود از فرهنگی پخته و پیشرفته بهره مند بودند؛ و ادبیات آنان در بسیاری از شاخه ها بارور شده بود. همین که با منبع فیاض قرآن و معدن پرمایه ی سخنان رسول اکرم و ائمه اطهار (ع) آشناگشتند؛ کوشیدند تا این گوهرهای درخشان را دره القلائد نوشته های خویش سازند و آنان که در پروردن نثر فارسی و آراستن هرچه بیشتر این زبان به زیورهای لفظی و معنوی تعهد داشتند مخصوصا توجه به این نکته را توصیه می کردند. » (چمن خواه: ۱۳۸۴، ۷۷)

شاعران و نویسندگان فارسی زبان آثار خود را با استفاده از عنصر خیال و تصویرهای متنوع با زیباترین تشبیهات پرورده اند. و با کمک این ابزار مفاهیم ذهنی خود را به بهترین شیوه به مخاطبین خود منتقل کرده اند. و به قول استاد فرزانه دکتر کزازی: « در آفرینش هنری، گمان بر این است که مخاطب به آسانی دل به سخن نخواهد داد؛ و گوش هوش بدان نخواهد داشت. هنر سخنور در این است که او را، به هر روی، بدین کار بر انگیزد، نگاه دل او را به سوی خویش در کشد، تا بتواند اندیشه ی خود را در یاد او جای دهد؛ و او را با خود همدل و همداستان گرداند. نخستین تلاش هنری سخنور در این است که شنونده یا خواننده را به سوی خویش در کشد و به خود رویاورد گرداند.» (کزازی، ۱۳۶۸، ۳۱)

یکی از این شاعران خوش ذوق ادیب صابر ترمذی می باشد. که در این پژوهش بناست تا نگاهی به تشبیه داشته و تشبیهات قصاید دیوان این شاعر گرانمایه را در قالب فرهنگ بررسی نماییم. از آنجا که موضوع اصلی این تحقیق «تشبیه در دیوان قصائد ادیب صابر ترمذی» است؛ در مقدمه ی آن، ابتدا تشبیه را مورد بررسی قرار داده و سپس به بحث درباره ی دیوان ادیب صابر و کاربرد تشبیه در آن خواهیم پرداخت.